

Türk Tarihinin Siyasi Evliliklerine Bir Örnek: Atabey Evlilikleri

Kader ALTIN^{1*}

¹ Dr.Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ERZİNCAN.

* kpolat@erzincan.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-4874-0652

Elif KÖMÜRCÜ^{2*}

² Doktora Öğrencisi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ERZİNCAN

* elifkmcu@gmail.com.

+ORCID: 0000-0003-0674-1769

Öz- Atabey, hükümdar çocuklarının yetiştirilmesinde birinci derece sorumlu devlet memuru idi. İlk başlarda şehzâdenin terbiyesi ile ilgili bir görevken bir süre sonra müesseseye dönüşerek siyasallaşmıştır. Bu siyasallaşmanın en belirgin yönü ise atabeylerin, şehzadelere kendi kızlarını vermeleri ya da şehzadelere dul kalmış anneleri ile evlenmelerini sayabiliriz. Böylece atabeyler bu görevlerinin devlet idaresinde önemli bir mevki haline gelmesini sağlamış, yönetimde de daha etkili olmuşlardır. Atabeylerin özellikle Selçuklu şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerinde ne kadar önemli roller oynadıkları ve devletin merkezî idaredeki gücü devam ettiği sürece, kendi adlarına bir bağımsızlık mücadelesine girmedikleri ama devlet merkezinin zayıfladığı noktada şehzadelere tüm gücünü kendi adlarına kullanmaya başladıklarını görüyoruz.

Siyasî evlilikler yoluyla sıhriyet bağları kurmak ve bunun üzerinden bir siyaset oluşturmak devlet adamlarının izlediği bir yoldur. Bu yol doğrultusunda sultanlar, melikeler, atabeyler evlilikler yapmıştır. Evliliklerdeki temel amaç devletin otoritesini sağlamlaştırmak, beyliklerin biatını almak, isyanları önlemek ve hanedanlar arasındaki ilişkilerde etkin rol oynamaktır.

Bu çalışmada Türk tarihinde siyasî amaçlarla yapılan evliliklerden biri olan atabey evliliklerinin Türk siyasî tarihindeki etkileri üzerinde durularak tarihsel süreçte yapılmış on beş atabey evliliğinden örnekler verilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Tarih, Aile, Evlilik, Atabey, Kadın

An Example of Political Marriages in Turkish History: Atabey Marriages

Abstract- Atabeys were civil servants who were responsible primarily for raising the children of the ruler. At first, it was a duty regarding the education of the prince, after some time, it became an institution, and then became politicized. The most obvious aspect of this politicization was the atabeys giving their daughters to the princes or marrying the widowed mothers of the princes. In this way, the atabeys enabled these duties to become an important position in the state administration, in which they also became more effective over time. We see that atabeys played important roles in the fights for sultanate, especially among the Seljukian princes, and as long as the power of the state continued in the central administration, they did not enter into a struggle for independence on their own behalf, but they began to use all the power of princes on their own behalf at the point where the state center weakened.

Establishing family ties through political marriages and forming a policy based on them is a path followed by statesmen. In line with this path, sultans, melikes, atabeys made marriages. The main purpose of marriages is to consolidate the authority of the state, to take the allegiance of the principalities, to prevent rebellions and to play an active role in the relations between the dynasties.

In the present study, the effects of atabey marriages, which is among the marriages made for political purposes in Turkish history, on Turkish political history were evaluated by giving examples from fifteen atabey marriages made in the historical process.

Keywords – History, Family, Marriage, Atabey, Women.

Türkçe ata ve beg kelimelerinden meydana gelen atabeg¹ terkininin, Selçuklular ve daha sonraki Türk devletlerinde kullanılan bir unvan olduğunu görülmektedir.² Şehzadenin terbiyesi ve yetiştirilmesi ile ilgili bir görev olup, yüksek mevkî sahibi kimseler için kullanılan Türkçe bir terimdir.³ Zamanla bir memuriyete dönüşen atabeylik, sonraları atabeylerin, yanlarında bulunan meliklere, kızlarını vermeleri ya da meliğin dul kalmış annesinin oğlunun atabeyi ile evlenmesiyle önemli bir konuma gelmiştir.⁴ Selçuklularda atabeylik unvanı ilk kez vezir Nizâmülmülk'e verilmiştir.⁵ Nizâmülmülk'den itibaren bu unvan, yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. Atabeyler, devlet otoritesinin zayıflamasıyla birlikte himayelerinde bulunan şehzadenin yerine kendi hâkimiyet alanlarını genişletmeye başlamışlardır. Böylece Dımaşk Atabeyliği-Tog-Teginliler (1104-1154); Azerbaycan Atabeyliği- İldenizliler (1146-1225); Fars Atabeyliği-Salgurlular (1194-1286); Musul Atabeyliği-Zengiler (1127-1233) gibi devletler ortaya çıkmıştır.⁶ Atabeyler buldukları bölgelerde yarı bağımsız bir hükümdar gibi davranıyor olsalar da doğrudan sultana bağlıydılar.⁷ Atabeylerin genel stratejileri devletin güçlü olduğu dönemlerde devlete tabi olmalarıdır. Ancak devletin zayıf düştüğü dönemlerde şehzadeler üzerindeki etkilerini kullanarak hâkimiyet mücadelesi içine girmişler ve kendi devletlerini kurmuşlardır.⁸

Büyük Selçuklular döneminde ortaya çıktığı kabul edilen bu müessese yalnızca Büyük Selçuklularda değil kolları olan Suriye Selçukluları, Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları ve Irak Selçuklularında da bulunmakta idi. Fakat atabey evliliklerinin Büyük Selçuklu Devletinde görülmeyp ilk örneğini Anadolu Selçuklularında görmekteyiz. Bu anlamda Anadolu Selçuklularında ilk atabey evliliğinin I. Kılıcarşan'ın eşi Ayşe Hatun ile atabey İl-Arslan arasında gerçekleştiği görülmektedir. I. Kılıcarşan 1106 yılında Malatya'yı ele geçirdikten sonra iki oğlu ve eşi Ayşe Hatun ile birlikte Musul'a doğru hareket ederken Habur Nehri kıyısında 1107 yılında yapılan savaşta hayatını kaybetti.⁹ I. Kılıcarşan'ın ardından Ayşe Hatun sırasıyla üç Türk beyi (İl-Arslan, Emir Çavlı ve Belek Gazi) ile evlenerek onları oğluna atabey yapmıştır.¹⁰ Emir Çavlı ile Emir Bozmuş'un Musul'a karşı gösterdiği mukavemetten sonra şehre tamamen hâkim olan Çavlı'nın hutbeyi Muhammed Tapar adına okutması ile Emir Bozmuş sultanın en küçük oğlu ile Ayşe Hatun'u alarak Malatya'ya götürdü. Ayşe Hatun burada oğlunu hükümdar ilan ettirdi. Ayşe Hatun oğlunun henüz küçük yaşta olmasından dolayı Emir İl-Arslan ile komple düzenleyerek Emir

Bozmuş'u öldürüp evlendiler. Ancak ilerleyen zamanlarda Ayşe Hatun, Malatya halkına baskı yapması nedeniyle İl-Arslan'ı yakalatarak hapsedirdi.¹¹ Daha sonra Ayşe Hatun, Artukoğullarından Belek Gaziye giderek oğlu Malatya Sultanı Tuğrularşan'ın atabeyliğini üstlenmesini istedi. Hatunun bu isteğini kabul eden Belek Gazi, onunla evlenerek 1113 yılında Malatya'ya hâkim oldu. Belek Gazi, Tuğrularşan'ın atabeyliğini üstlendi ancak idarede asıl söz sahibi Ayşe Hatun'du.¹²

Anadolu Selçuklularında bu müessesenin devlet siyasetinde ne kadar etkili olduğunun en iyi göstergelerinden bir diğeri de Atabey Pervâne Muînüddin ile Gömeç Hatun¹³ arasında yapılan evlilikte görmekteyiz. IV. Rükneddin Kılıç Aslan'ın vefat etmesinin ardından kaynaklarda yaşı konusunda farklı bilgiler yer alan (2 ile 6 yaş arası) III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur.¹⁴ Yaşının çok küçük olması nedeniyle devlet idaresini Atabey Pervâne Muînüddin ele geçirmiştir. Anadolu Selçuklu devletinin tüm kontrolü Moğolların desteğini alan Pervâne Muînüddin hâkimiyetinde ilerlemiştir. Böylece Pervâne, sıhriyet bağı kurarak siyasi etkinliğini daha da artırmıştır. IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın dul kalan eşi, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Gömeç Hatun ile evlenerek Selçuklu üzerindeki nüfuzunu güçlendirmiştir.¹⁵

Anadolu Selçuklularında bir diğeri atabey evliliği ise I. İzzeddin Mesud'un kızı Selçuk Hatun ile Nüreddin Mahmud b. Zengî arasında gerçekleşmiştir. İmâdüddin Zengî ve Nüreddin Mahmud Zengî gibi devlet adamları her ne kadar atabey unvanını taşısa da bağımsız bir devlet kurmuş emir konumundadırlar. Konumuz açısından bahsedilen nokta onların emirlikleri değil evlilikleridir. Böylece Zengî, diplomatik olarak ilk girişimini de Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Mesud'a, Ahmed el-Kâsânî'yi elçi olarak göndermesinden anlayabiliriz.

I. Mesud'un ise asıl amacı çıkacağı doğu seferi öncesi Nüreddin Mahmud b. Zengînin desteğini almaktır. Çünkü Nüreddin Mahmud Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmişti. Bu sebeple Mahmud'un talebini kabul etmiştir. Aynı zamanda siyasi olarak kurulan bu ilişkileri akrabalık bağı ile de güçlendirilmek istendi. Bu akrabalık bağı Selçuk Hatun¹⁶ ile Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin

¹ Coşkun Alptekin, "Atabeg", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul, 1991, s.38-40; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1998, s.47; Faruk Sümer, "Ağa", *DİA*, I, S.451; Fuat Köprülü, "Ata", *DİA*, C.I, s.712

² Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.52./ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi 1116-1155*, TTK, Ankara 2013, s.124.

³ Hasan Akyol- Erol Kara, "Melikşah Dönemi", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s.235-345. Bu müessese Osmanlı Devleti'nde Lala adıyla devam etmiştir. Bknz: İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1988, s.47-48.

⁴ Lambton, *Atebetü'l- Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi*, (Çev: N. Kaymaz), Belleten, XXXVII, S.147, s.372./ Akyol- Kara, "Melikşah Dönemi", s.235.

⁵ Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VII, s.199

⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen 2020, s.314./ Zeki Atçeken& Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012, s.209.

⁷ M. Fuat Köprülü, "Ata" Maddesi, *DİA*, C.I, s.711-718.

⁸ Akyol- Kara, "Melikşah Dönemi", s.236.

⁹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, s.346-379./ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi (İslam Tarihi)*, Çev.: Abdülkerim Özyayın-Ahmet Ağırakça, C.X, Bahar yayınları, İstanbul, 1987, s.339-345./ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen, İstanbul, 2013, s.137-138.

¹⁰ Claude Chan, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türler*, (Çev.: Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul, 1979, s.101.

¹¹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, s.349; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *Eyyübiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (Ed.: Önder Kaya), İstanbul, 2012, s.356-357; Tülay Metin, "Türkiye Selçuklu Siyasi Hayatında Kadının Rolü Üzerine", *Orta çağda Kadın*, (Ed.: Altan Çetin), Lotus Yayınevi, Ankara, 2011, s.474; Süryani Mihael, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyi-Nâmesi*, (Türkçe Terc.: Hrant D. Andreasyan), I-II, Ankara, 1944, s.54.

¹² Alptekin, "Büyük Selçuklular", s.38-40; Faruk Sümer, *Anadolu Selçukluları, DİA*, C.XXXVI, 2009, s.381; Gülay Ögün Bezer, *Sultan I. Mesud ve II. Kılıç Arslan Dönemi*, Türkiye Selçuklu Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.58.

¹³ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C.I, (Çev.: Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995, s.361.

¹⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirül Alâ'iyye Fi'l Umûri'l Alâ'iyye*, C.II, (Çev.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.170; Eflâki, age, s.86; Neşri, *Kitab'ı Cihannüma Neşri Tarihi*, (Haz: F. Reşit Unat- M. Altay Köymen), TTK, Ankara, 1995, s.41; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, Barış Basımevi, Ankara, 1999, s.63; Münecimbaşı Ahmet bin Lütfullah, *Camiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Haz.: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s.113; Zeki Velidi Togan, *Umûmi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s.234; Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C.II, (Süryaniceden İngilizceye Çev.: Sad A. Wallis Budge), (Trk. Terc: Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara, 1999, s.587.

¹⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti II*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s.149-150.

¹⁶ I. Mesutun kızı

evlendirilmesiyle gerçekleşti. Ortak çıkarlar ile gerçekleştirilen bu evlilik, iki devlet adamının yakınlaşmasını da sağlamıştır.¹⁷

Türk devletleri arasında Kafkaslar bölgesinin hâkimi olan Azerbaycan Atabeyliği, Batı İran ve Azerbaycan'da güçlü bir otorite kurmuştur. Selçuklular, devleti korumak için güvenebilecekleri reisler ile idare edilen güçlü bir orduya sahip olmak amacıyla iktâ sistemi kurmuşlardır. Ancak merkezi otoritenin zayıfladığı dönemde devletin belirli kısımlarında atabey olarak adlandırılan askeri valilerin eline geçmiştir. Atabey Şemseddin İldeniz'de bunların en güçlüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸ Zengiler döneminde yapılan evliliklere baktığımızda barışın sürekliliğini sağlamak amacıyla siyasi amaçlarla gerçekleşmiştir. Bu nedenle evlilikler barışın hemen öncesinde ya da sonrasında yapılmıştır.¹⁹

Diğer bir atabey evliliğine baktığımızda Dimaşk Selçuklu meliki Melik Dukak, 1104 yılında vefat etmesinin ardından, Atabey Tuğtekin, 1,5 yaşındaki oğlu Tutuş'u melik makamına oturttu. Ayrıca dul kalan eşi Safvatü'l-Mülk Hatunla'da evlenerek siyasi iktidarını sağlamıştır.²⁰ Atabey Tuğtekin'den sonra meliklik makamına geçecek kardeşinin olmamasından dolayı Dimaşk Selçuklu melikliğinin yerine Tuğtekin'in oğlu Tâcül-mülk Börî geçmiştir. Tâcül-mülk Börî adından dolayı Böriler Hanedanı dönemi başlamıştır.²¹

Irak Selçuklularında ilk atabey evliliği ise, Azerbaycan atabeyi Şemseddin İldeniz²² ile Mümine Hatun arasında gerçekleşmiştir. Zekâsı ve kabiliyeti ile kısa sürede Sultanın ilgisini çekmeyi başaran Şemseddin İldeniz, sultanın ölen kardeşi Tuğrul'un dul kalan eşi Mümine Hatun ile evlendi. Bu evlilik Şemseddin İldeniz'in, atabeyler içindeki konumunu güçlendirdi. Ayrıca Azerbaycan'daki bazı bölgeler kendisine iktâ olarak verildi.²³ İldeniz, Azerbaycan atabeyi olarak büyük başarılar sağladı. Ömrünün sonuna kadar buranın atabeyi olarak kalmış ve kendisinden sonra oğulları ve torunları bu atabeyliği devam ettirmiştir. Şemseddin İldeniz eşi Mümine Hatun için Hemedan'da iki ayrı medrese inşa ettirip vasiyetleri gereği de bu medreselerin avlusuna gömülmüşlerdir. Bu medreselere dönemin önemli âlimleri davet edilerek buralarda dersler vermeleri sağlanmıştır.²⁴

Azerbaycan Atabeyliğindeki atabey evliliklerinden biri de Atabey Özbek ile Selçuklu Sultanı III. Tuğrul'un kızı Melike Hatun arasında gerçekleşmiştir. Melike Hatun yaptığı evliliklerle Azerbaycan Atabeyliğinin kaderinde önemli roller oynamıştır. Celâleddin Harezşah'ın Tebriz önlerine kadar ilerlediğini öğrenen Atabey Özbek, eşi Melike Hatunu burada bırakarak şehri terk etmiştir. Bu duruma çok kızan Melike Hatun şehri, Celâleddin Harezşah'a teslim etmiştir. Melike Hatun, Celâleddin Harezşah'a gönderdiği elçiler aracılığı ile kocasıyla arasındaki bağların koptuğunu, ondan boşandığını gösteren fetvalarla beraber sultanla evlenmek istediğini bildiren bir mektup gönderdi. Daha sonra Melike Hatun, Hoy'a doğru yola çıktı. Sultanda 1225 yılında halkın büyük sevinç gösterileri arasında şehre girdi. Birkaç gün burada kalan sultan, Nahcivan'a geçti ve burada Melike Hatun ile evlendi. Ancak Melike Hatun bu evlilikten de memnun kalmayarak Ahlat'a gitti.²⁵

Atabey evliliklerinden en dikkat çekici olanı Salgurlularda görmekteyiz. Salgurlularda on bir atabeyin adı zikredilmekte ve bunlar arasında dönemin siyasetinde son derece etkili olan Türkân Hatun gibi kadın atabeyleri de görmekteyiz. Türkân Hatun (Terken Hatun) Kirman Meliki Kudbeddin'in kızıdır. Annesi ise Kirman emiri Barak Hâcib'in kızı Yâkut Terken'di.²⁶ Dönemin siyaseti gereği kızı Türkân Hatun'u Fars Atabeyi II. Sa'd ile evlendirmiştir. Fakat atabey II. Sa'd, adına hutbe okunmamasından on iki gün sonra 30 Mayıs 1260 yılında Tefriş'te ölmüştür. Yerine henüz küçük yaşta olan oğlu Muhammed geçmiştir.²⁷ Muhammed'in yaşının küçük olması nedeniyle onun nâbeliğine annesi Türkân Hatun üstlenmiştir. Böylece hatun devlet idaresinde doğrudan söz sahibi oldu.²⁸ Türkân Hatun'un 1260 yılında nâbeliğe getirilmesiyle, Fars Atabeyliği'nde ilk kez kadın lider dönemi başlamıştır. Atabey Muhammed iki yıl yedi aylık bir süre atabeylik yapmasının ardından saraydan düşerek vefat etmiştir. Böylece annesi Türkân Hatun'un nâbeliği de son bulmuştur.²⁹ Atabey Muhammed'in ölümüyle birlikte atabeylik tahtına kimin oturacağı hususu devlet erkânı arasında tartışılmaya başlanmıştır. Uzun müzakereler sonucunda Muhammed Şah b. Salgur Şah'ın atabeyliğine karar verilmiştir. Türkân Hatun'un Muhammed Şah b. Salgur Şah'ı kabul etmesindeki en büyük etken kızı Salgom ile evli olması idi.³⁰ Türkân Hatun'da devlet idaresindeki gücünü devam ettirmek istediği için Muhammed Şah'ın atabeyliğini destekledi, çünkü damadı üzerinden bu nüfuzunu devam ettirmek istiyordu.

¹⁷ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, Haz. Refet Yınanç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013, s.266; Mustafa Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.IV, s.825-835; M. K. Setton, "Nureddin'in Faaliyetleri", Çev.: K. Yaşar Koprıman, *DTCF TAD*, 4 (6), Ankara 1966, s.505-520; Bahattin Kök, "Nureddin Zengi, Mahmud", *DİA*, İstanbul, 2007, C.33, s.259-262; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen 2020, s.314; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s.55-56.

¹⁸ Mirza Bala, "İldenizliler", *DİA*, C.V, s.962./ Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s.171.

¹⁹ Tülay Yürekli, Zengilerde Evlilik ve Kadının Yeri, *Dini Araştırmalar*, C.XI, Eylül-Aralık, 2008, s.231.

²⁰ Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabeyliği (Toğ-Tekinliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.21.

²¹ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, Ankara, 2000, s.260; Gülay Ögün Bezer, Böriler (Dimaşk Atabeyliği) (1104-1154), *Türkler*, C.IV, s.846.

²² Atabey Şemseddin İldeniz Kıpçak asıllıdır. Onun ailesi ve çocukluğu hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Mirhond, *Târîhu Ravzatu's-Safâ*, Tahran 1339, C.IV, s.599; H. Alyârî, *Azerbaycan Atabegleri İl-Deniz Oğulları*, İst. Ün. Ed. Fak. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1966, s.2; Hüseyin Kayhan, Azerbaycan Atabeyliği'nin Kuruluşu ve Atabey İldeniz, *Türkiyat Mecmuası*, C.28/1, 2018, s.45-65.

²³ Hüseyin Kayhan, "Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler)", *Türkler*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.871; Mirza Bala, "İldenizliler", *DİA*, C.V, s.962; Gülay Ögün Bezer, "İldeniz Şemseddin", *DİA*, C.22, İstanbul, 2000,

s.81-82; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabeylikleri Devleti (1136-1225)*, Bakü, 2007, s.38.

²⁴ Kayhan, "Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler)", s.274./ Ravendi, *Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Sûrûr*, (Çev.: Ahmet Ateş), Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Sûrûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti), C.II, Ankara, 1957, s.286.

²⁵ Ergin Ayan, Harezşahlı Hânedânının Evlilikleri, *Karadeniz Dergisi*, S.32, 2016, s.32; Ahmet Taşagül, "Özbek" (İldeniz Atabeyi), *DİA*, C.34, İstanbul, 2007, s.106./ Ebulfez Elçibey, "Ebulfez Elçibey ve Üç Makale ve Onların Tenkiti Hakkında Notlar", (Çev.: Muhammet Kemalöğlü), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1), 2013, s.381-382; Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, TTK, Ankara, 2013, s.358-359.

²⁶ Cihan Gençtürk, "Kutlughanlılar'da Kadın Bir Nâibe: Kutlug Terken Hatun", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (Ek Sayı), 2016, s.100./ Mehmet Çalışkan, "Tarih-i Güzide'ye Göre Kirman Karahıtaçları", *İran Araştırmaları Dergisi*, I (2), 2017, s.37-39; Aydan Okumuş, *Yezd Atabeyliği (1141-1318)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.61.

²⁷ Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.100.

²⁸ Şeyh Sâdi-i Şirâzi, *Bostan ve Gülistan*, (Trc. Kilisli Rıfat Bilge), Meral Yayınevi, İstanbul, 1980, s.62.

²⁹ Hamdullah Müstevfi Kazvîni, *Tarih-i Güzide*, (Çev.: Edward G. Browne-R. A. Nicholson), London, 1913, s.121; Yasemin Aktaş, Salgurlular'da Naibe Türkân Hatun ve Atabeg Abiş Hatun'un İdaresi, *Mavi Atlas Araştırma Dergisi*, 8(2), 2020, s.492.

³⁰ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, s.101; Mirhand, *Ravzatü's-Safa*, Tahran, 1338-39, C.IV, s.614.

Fakat atabey Muhammed-Şah kendisinden beklenen iradeyi gösteremedi böylece Türkân Hatun'un girişimiyle idam edildi.³¹

Salgurlularda bir diğer atabey evliliği ise atabey Selçuk Şah ile Türkân (Terken) Hatun arasında gerçekleşmiştir. Türkân Hatun, Muhammed Şah'ı bertaraf ettikten sonra Fars atabeyliğinin lidersiz kalmaması için atabey arayışında bulundu. Yapılan istişarelerin ardından 1262 yılında Muhammed Şah'ın kardeşi Selçuk Şah atabey seçildi. Selçuk Şah'ın atabeyliğine kadar Sagurlular 9 ay lidersiz kaldı. Selçuk Şah devlet idaresinde ve halk nezdinde Türkân hatunun etkisinin ve gücünün farkındaydı. Selçuk Şah saltanatını kimseyle paylaşma niyetinde olmamasına rağmen Türkân Hatunun gücünden yararlanmak için onunla evlendi. Selçuk Şah tahta geçince ülke için zararlı gördüğü emirleri ortadan kaldırarak Türkân Hatun'unun nüfuzundan faydalandı. Ayrıca Selçuk Şah, Türkân Hatun'u yönetimden ayrı tutarak Sagurluların tüm hazinesini tasarrufuna aldı.³² Ancak bir süre sonra devlet işlerinden uzaklaşan Selçuk Şah zevk ve eğlenceye düşkün bir hayata başladı. Atabey Selçuk Şah bir gece eğlencesinde zenci bir köleyi yanına çağırarak Türkân Hatun'un başını istemiştir. Emri gerçekleştiren zenci köle hatunun başını altın bir leğen içine koyarak Selçuk Şah'a getirdi. Sarhoşluğun etkisinde olan Selçuk Şah, Türkân Hatun'un başındaki küpeleri alarak şarkıcıların önüne attığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Böylece Türkân Hatun'un beklenmedik ölümüyle kızları Salgom ve Âbiş Hatun'da atabeyin emriyle Sefid Kalesine hapsedildi. Türkân Hatun'un öldürülmesiyle beraber Fars bölgesindeki karışıklıklar da artmaya başlamıştır. Selçuk Şah'ın 7 ay süren saltanatı 1264 yılında Moğolların Sefid kalesini 12 günlük kuşatmasıyla sona ermiştir.³³

Salgurlulardaki üçüncü atabey evliliği ise Türkân Hatun'un kızı Âbiş Hatun³⁴ ile Hülâgû'nün oğlu Mengü Timur ile yapılan evliliğidir. Bu evlilik ile İlhanlılar, bölgede ve devlet üzerinde kontrollerini sürdürmeyi ve yönetime doğrudan müdahil olma hakkına sahip olmuşlardır. Âbiş Hatunun saltanatı, Moğol kontrolünde 22 yıl sürmüş olup Tebriz yakınlarındaki Çerendâb'da²⁹ Aralık 1286 yılında ölmüştür.³⁵ Âbiş Hatun'un kız kardeşi Salgom Hatun da Yezd atabeyi Yusuf Şah (1263-1291) ile evlenmiştir.³⁶ Moğol hanları, oğullarını kendilerine bağlı hükümdarların kızları ile evlendirmeyi, ileride bu devletlerin mirasçısı olmak amacıyla bir devlet politikası haline getirmişlerdir.

Atabey evliliğinden kasıt bu makama tayin edilen kimselerin hanedan mensubu hatunlarla siyasi bir mahiyet taşıyan nikâhlarıdır. Bu nikâhlardan biri de Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî³⁷ evliliğidir. Musul Atabeyliği (Zengiler) (1127-1233) atabey devletler arasında en geniş sınırlara ulaşarak Suriye, Irak ve el-Cezire bölgelerinde siyasi birliği sağlayarak Haçlılara karşıda mücadele eden bir atabeylikti.³⁸ Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre İmâdüddin Zengî'nin altı evliliği olup bunlardan Emir Çavlı'nın kızı Dimaşk emiri Şemsülmülk İsmail'in annesi Safvatül-mülk Zümrüd Hatun ile yaptığı evlilik atabey evliliğine girmektedir. Zümrüd Hatun, Çavlı'nın³⁹ kızı ve Dimaşk emiri Şemsülmülk Melik Dukak'ın⁴⁰ anne bir kız kardeşidir.

Atabey İmâdüddin Zengî Haçlılara karşı verdiği mücadelenin yanı sıra Dimaşk Atabeyliğinin topraklarını kan dökülmeden ele geçirmek istiyordu. Bu amaçla Dimaşk atabeyi Tâcî'l-Mülük'ten dul kalan eşi Safvetü'l-mülk Zümrüd Hatun ile evlenmek istediğini Dimaşk'a bildirdi. Sihriyet bağlarını daha da güçlü tutmak için kendi kızını da Dimaşk Atabeyi Mahmud'a verdi.⁴¹ Zümrüt Hâtun ile evlilik akdini yapmak üzere Atabey'in Humus'taki ordugâhına Dimaşk'tan elçiler gönderildi. Hatun, Ramazan ayının sonlarına doğru saraydan ayrılarak Atabey'in Hama ve Humus topraklarındaki ordugâhına gitti. (Mayıs 1138)⁴² Zümrüt Hatun yapılan anlaşmaya göre, çeyiz olarak Atabey İmâdüddin Zengî'ye, Humus şehrini getiriyordu. Uzun uğraşlar verip alamadığı bu şehri Zümrüt Hatun aracılığı ile ele geçirdi. Böylece Dimaşk'ı da elde edebileceğinin hesaplarını yapmaya başlamıştı. Fakat bu amaçla giriştiği propaganda faaliyetleri aleyhine dönüşünce çok geçmeden Zümrüt Hatun'u terk etti. Kızı üzerinden oluşturmaya çalıştığı sihriyet bağı teşebbüsü de Dimaşk Atabeyi Mahmud'un en yakın adamları tarafından öldürülmesi ile sonuçsuz kaldı.⁴³ Diğer taraftan cömert ve hayır sahibi bir kadın olan Zümrüt Hatun, Dimaşk ve çevresinde üç câmi yaptırarak, önemli hizmette bulunmuştur. Ayrıca kelâm ilmi ile ilgilenen Zümrüt Hatun bir medrese de yaptırmıştı.⁴⁴ Bu medrese 1132'de yaptırılan Medresetü'l-Hatüniyye adlı Hanefî medresesidir. Saffetülmülk Hatun ve Melik Dukak, Dimaşk'ta Zümrüt Hatun Mescidi adıyla anılan bir mescit yaptırmıştı.⁴⁵

İbn Kesir'de onun hakkında şu bilgiler verir: “Zümrüt Hâtun, serveti azalınca kadar sadaka vermiş, malını dağıtmış ve az bir mala sahip iken vefat etmişti. Ömrünün sonunda buğday ve arpayı eler ve

³¹ Mirhand, *Ravzatü's-Safa*, s.42.

³² Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s.156-157; Aktaş, *Salgurlular'da Naibe Türkan...*, s.493.

³³ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, s.103-104; Aktaş, *Salgurlular'da Naibe Türkan...*, s.496; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, TTK, Ankara, 1991, s.206-14; Erdoğan Merçil, “Sagurlular”, *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, s.29-31; Çetin Kaska, Sa'dî-i Şîrâzî ve Salgurlular, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, Yıl/Vol.4, S.I, Bahar 2019 s.325; Mirhand, *Ravzatü's-Safa*, s.43-44; Merçil, age, s.104; Aktaş, *Salgurlular'da Naibe Türkan...*, s.6; Haşim Karakoç, *Kadı Beyzavi ve Nizamü't-Tevarih'inin Edisyon Kitiği ve Tahlili*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1998, s.11.

³⁴ Faruk Sümer, *Abiş Hatun*, *DİA*, C.I, İstanbul, 1988, s.310-311.

³⁵ Karakoç, *Kadı Beyzavi ve Nizamü't-Tevarih'inin Edisyon...*, s.129-130; Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s.162; Şîrin Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, Çev.: Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s.13.

³⁶ Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, s.122; Merçil, age, s.111; Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler...*, s.163; Faruk Sümer, *Abiş Hatun*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1988, s.310.

³⁷ Fazıl Bayat, *İmâduddin Zengi ve Musul Atabeyliği*, *Türkler*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2014, s.814-824.

³⁸ Coşkun Alptekin, “Musul Atabeyliği”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.III, s.533; Osman Gürbüz, XI. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmâmeddin Zengi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.54.

³⁹ Azimî, *Azîmî Tarihi*, (Çev.: Ali Sevim), Duman Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 2006, s.40; Bknz: Cihan Piyadoğlu, Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu, *Tarih Dergisi*, S.38, s.37-59.

⁴⁰ Bkz. İbnü'l-Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 2, 6, 8, 11, 15, 17, 26, 73.

⁴¹ Alptekin, “Musul Atabeyliği”, *DGBİT* (VII: 534-578), Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, s.543; Bezer, “İldeniz Şemseddin”, s.260; Alptekin, *Dimaşk Atabeyliği (Toğ-Tekinliler)*, s.543; Nadir Karakuş, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın ve İslâm Birliğinin Sağlanması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.43, 2017, s.262- 263; David Nikolle, *İkinci Haçlı Seferi Tarihi*, (Çev.: L. Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2014, s.9.

⁴² İbnü'l-Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, s.144;

⁴³ İbnü'l Esir, *El-Kamil fi't-Tarih*, C.IX, (Çev.: Abdülkerim Özyayın), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.145-146; İbnü'l Kalânîsi, *Zeylû Târîhu Dimaşk*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.424-428; Bahattin Kök, “Musul ve Halep Atabeyi Mevdud ve Zamanı,” *Türkler*, Ankara, 2002, C. IV, s.836- 839; Karl Wilhelm Zetterstejn, “Mevdud,” *DİA*, MEB, Ankara, 1979, C.VIII, s.163; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabeyliği (Toğ-Tekinliler)*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s.113-121; Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, TTK, Ankara, 2013, s.49-50.

⁴⁴ Gülay Ögün Bezer, “Tuğteginliler”, *DİA*, İstanbul, 2012, c. XLI, s. 350; Karakuş, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.265.

⁴⁵ Bezer, “Tuğteginliler”, s.351; Karakuş, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.265.

elemenin ücreti ile azığını temin edip geçinirdi. Bu da tam bir hayır ve mutluluk olup güzel bir sondur.”⁴⁶

İmâdüddin Zengî'nin, Haçlı Seferlerinde gösterdiği başarılar, Dımaşk Atabeyliğini kendine bağlayıp, Kuzey Suriye'de bulunan Caber Kalesini ele geçirerek bu birlikteliği sağlamak istiyordu. Kaleyî muhasara ettiği sırada, ordugâhtaki bir kölesi tarafından 1146'da şehit edildi. Zengî'nin öldürüldüğü haberi Dımaşk'a ulaşınca Toğteginliler'in veziri Muînüddin Üner, Ba'lebek'i 1146'da kolayca ele geçirdi. 1148'de Filistin'i ele geçiren Haçlıların yeni hedefi Dımaşk idi. Buranın haçlılar tarafından kuşatılmasından çekinen Muînüddin Üner, Nureddin Zengî ve kardeşi Seyfeddin Gazi'den yardım istedi. Bu yardım sayesinde II. Haçlı seferinin büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Muînüddin Üner, Dımaşk emîrinin dul annesiyle evlendi. Yeni eşinin Şam hanedanından bir Hatun olması Muînüddin Üner'in itibar ve gücünün artmasını sağlamıştı.⁴⁷

Seyfeddin Gazi, 1146'da Musul atabeyliğinin yönetimini devralması ile Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş ile Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Kara Arslan, yönetim değişikliğinin oluşturduğu otorite boşluğundan faydalanarak Zengî'nin daha önce kendilerinden almış olduğu yerleri yeniden ele geçirdi. Haberi önce Seyfeddin Gazi, Mardin'i kuşattıktan sonra Çermük, Erganim, Tell-i Saf, Hâlâr, Heysem ve Dârâ'yı 1148'de tekrar geri aldı.⁴⁸ Sonuç olarak iki devlet barış yapma yoluna gitti ve bu barışın bir göstergesi olarak da Seyfeddin Gazi'nin, Timurtaş'ın kızı Zümürüd Hatun'la evliliğine karar verildi. Zümürüd Hatun, Musul'a geldiğinde ölüm döşeginde olan Seyfeddin Gazi, yaklaşık 40 yaşındayken Ekim-Kasım 1149 yılında vefat etti.⁴⁹ Seyfeddin Gazi'nin saltanatını bırakacağı bir oğlu olmaması nedeniyle yerine vasiyet ettiği gibi kardeşi Kutbeddin Mevdûd geçti. Atabey Kutbeddin Mevdûd'un ilk icraatlarından biri ise siyasi evliliklerden biri olan levirat (ölen kardeşin dul kalan eşiyle evlilik) gerçekleştirdi. Dârâ'nın Mardin Artuklu Hükümdarı Hüsameddin Timurtaş'a verilmesi koşuluyla ağabeyi Seyfeddin Gazi'nin dul kalan eşi Zümürüd Hatun'la evlenmek oldu.⁵⁰

Zengîlerde diğer bir atabey evliliği Muînüddin Üner'in kızı İsmetüddin Hatun'un Böri hanedanının meşru varisi Selâhaddin Eyyübî ile 1176 yılında yaptığı evliliğidir. İsmet Hatun ilk evliliğini Halep emîri Nureddin ile 28 Mart 1147 yılında yapmıştı. Bu evlilik, II. Haçlı seferinin akabinde yapılmış olması ve Nureddin'in de bu evlilikte Halep ve Şam'ı birleştirmeyi hedeflemesi bu evliliğin siyasi amaçlar doğrultusunda yapılmış olduğunu göstermektedir. İki devlet arasındaki siyasi ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan bu evlilikten İsmet Hatun'un iki erkek bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.⁵¹ 1176 yılında Nureddin'in, Dımaşk'ta vefat etmesi üzerine yerine el-Melikü's-Salih İsmail geçti. El-Melikü's-Salih henüz 10 yaşında olduğu için İsmet Hatun siyasi hayatta etkili bir rol üstlenmiştir. Selâhaddin Eyyübî, İsmet Hatun ile evlenmeden önce Halep ve Suriye

hâkimiyeti nedeniyle el-Melikü's-Salih İsmail ile aralarında savaş yapacak kadar büyük mücadeleler yaşanmıştı. Bu mücadelenin son bulmasını İsmet Hatun ile Ağustos 1176'da yapılan evlilik akdinin büyük payı vardır.⁵² Bu evlilikle Selâhaddin hem Zengî'nin, hem de Böri hanedanının meşru varisi olarak konumunu güçlendirmişti.⁵³

İsmetüddin Hatun, son derece iffetli, Türk bir aileden gelmenin kültürel ve dini yönlerini taşıyan ve döneminde yaptırdığı medrese ve vakıflar ile de bunu ortaya koymuştur. İlk olarak 1146'da şehrin Sünni medreselerinden birini kurdu.⁵⁴ Çok sayıda vakfı bulunan İsmet Hatun, 1177 yılında Dımaşk'ta Hacerezzeheb mahallesinde Medresetü'l-Hâtüniyye el-Cevvâniyye'yi inşa ettirmişti.⁵⁵ Ayrıca İsmet Hatun biri Halep, diğeri Dımaşk'ta Banâs nehri kıyısında iki hanğâh⁵⁶ yaptırmıştır. Dımaşk'ta 1182-83'te yaptırdığı hanğâh, Hanğâhü'l-Hâtüniyye (Hankâhü's-Sit Ümmi'l-Meliki's-Sâlih) adıyla tanınmıştır. İsmet Hatun'un gerek Nüreddin ile gerekse de Selâhaddin Eyyübî ile yaptığı evlilik, Haçlı Seferlerine karşı bir birlikteliğin oluşmasında önemli katkısı olmuştur. İsmet Hatun, Dımaşk'ta çıkan ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan veba salgını sonucu Şubat 1186'da ölmüştür.⁵⁷

Bir diğer atabey evliliğini de Erbil Atabeyliğinden (Begteginliler) Atabey Muzaffereddin Kökböri ile Rabia Hatun arasında gerçekleşen evlilik akdinde görmekteyiz. Selâhaddin Eyyübî, kız kardeşi Rabia Hatun'u el-Cezire bölgesinin alınmasında kendisine yardım eden Atabey Muzaffereddin Kökböri'ye Urfa'yı iktâ edip kız kardeşi ile evlendirmiştir.⁵⁸ Bu evlilikten doğacak kız çocukları siyasi ilişkilerin kurulmasında ve atabey evliliklerinin gerçekleşmesinde önemli rol oynayacaklardır. Erbil Atabeyliği ile Musul Atabeyliği arasındaki ilişkiler sıhriyet bağları üzerinden doğan iki kızını Nüreddin Arslan Şah'ın oğulları ile evlendirdi. Bu ilişkide özellikle damat İzzeddin Mesud zamanında daha iyi bir seviyeye geldi. Hatta Kökböri diğer damadı İmâdüddin Zengî'nin Musul Atabeyi olması için Bedreddin Lulu ile uzun zaman mücadele etmiştir.⁵⁹

Yapılan bu siyasi evliliklerde atabeylerin devlet idaresinde zamanla elde ettikleri güç sultanlarla ve hâkim oldukları sahalarn çevresindeki ülkelerle münasebetleri ve içinde sahip oldukları iktidar üzerinde durulmuştur.

Sonuç

Atabeylik müessesesi ortaya çıktığı andan itibaren devlet görevlileri arasında hızlı bir gelişme kaydetmiş, Selçuklu devletinden sonra da birçok devlette görülmüştür. Başlangıçta bir memuriyet iken zamanla güçlenerek, devletin iktidarına ortak olacak kadar nüfuz sahibi olmuş ve kendi atabey devletlerini kurmuşlardır. Siyasi evlilikler yoluyla sıhriyet bağları kurmak ve bu bağlar üzerinden bir siyaset oluşturmak devlet adamlarının izlediği bir yol olmuştur. Siyasi evlilikler yoluyla sıhriyet bağları kurmuş sultanların, melikelerin, atabeylerin evlilikleri bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu siyasi

⁴⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. XII, s. 265.

⁴⁷ Karakuş, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.264; Nikolle, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.39; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, Ankara, 1947, s.145.

⁴⁸ Gök, *Musul Atabeyliği Zengîler*, s.50-51; Remzi Ataoğlu, *Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989, s.76.

⁴⁹ Ataoğlu, *Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti*, s.79; Tülay Yürekli, *Zengîler Döneminde Musul ve Çevresi*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.11.

⁵⁰ Bahattin Kök, “Musul ve Halep Atabeyi Mevdûd ve Zamanı”, *Türkler*, C.IV, s.836.

⁵¹ Hilal Görgün, “İsmet Hatun”, *DİA*, İstanbul, 2001, C.CXXIII, s.140

⁵² Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, s.73.

⁵³ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, (Çev.: Özden Arıkan), Numune Matbaacılık, İstanbul, 1999, s.56.

⁵⁴ Cengiz Tomar, “Şam”, *DİA*, İstanbul, 2010, C.CXXXVIII, s.312; Nikolle, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.39

⁵⁵ Karakuş, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın...”, s.273-274.

⁵⁶ *Hankah kelimesi Farsça hân (خان) “kervansaray, ev, mâbed, sultan”; hân (خوان) “sofra, eyvan” ve hâne (خانه) “ev, oda” kelimelerine yer bildiren -gâh ve -geh eklenerek türetilmiştir. “Yemek yenilen, sofraya kurulan yer” anlamına gelen hârdengeh kelimesinden geldiği ileri sürülür. İlk hankah'ın tarihi verilmeyen bir zamanda ilk kez Remle'de yapıldığı yanında, Basra civarında eski bir yerleşim yeri olan Abadan'da Abdülvâhid b. Zeyd'in (ö. 177/793) bir müridi tarafından kurulduğunu söyleyenler de vardır. Bknz: Süleyman Uludağ, “Hankah”, *DİA*, İstanbul, 1997, C.XVI, s.42-43.*

⁵⁷ Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Devlet*, s.84.

⁵⁸ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C.XI, s.511,551; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler: Erbil'de Bir Türk Beyliği*, İstanbul, 2000, Türk Gençlik Vakfı Yayınları, s.867, Kafesoğlu, “Kök-Böri”, *DİA*, İstanbul, 1977, Millî Eğitim Bakanlığı, s.885; Coşkun Alptekin, “Erbil'de Bir Türk Beyliği-Begteginliler”, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi* (3):1. İstanbul, 1982, Marmara Üniversitesi Yayınları, s.8; Gülay Ögün Bezer, Kökböri, *DİA*, Ankara, 2002, C.26, s.234-235.

⁵⁹ Alptekin, “Erbil'de Bir Türk Beyliği-Begteginliler”, s.8-9; Bezer, Kökböri, s.234-235.

evliliklerdeki temel amaç devletin otoritesini sağlamlaştırmak, beyliklerin biatını almak, isyanları önlemek ve hanedanlar arasındaki ilişkilerde etkin rol oynamaktır. Atabeylerin, şehzadelere kendi kızlarını vermeleri ya da şehzadelerin dul kalmış anneleri ile evlenmeleri de bu yollardan biri idi.

Atabey Pervâne Muînüddin ile Gömeç Hatun evliliği, Ayşe Hatunun Atabey İlarıslan-Emir Çavlı ve Atabey Belek Gazi ile evlilikleri, Nüreddin Mahmud b. Zengî ile Selçuk Hatun evliliği, Atabeğ Tuğtekin ile Safvatü'l-Mülk Hatunun evliliği, Atabey Şemseddin İldeniz ile Mümine Hatunun evliliği, Atabey Özbey ile Melike Hatun evliliği, Fars Atabeyi II. Sa'd ile Türkân Hatunun evliliği, Salgom Hatun ile Atabey Muhammed-Şah b. Salgur Şah'ın evliliği, Atabey Selçuk Şah ile Türkân Hatunun evliliği, Atabey Mengü Timur ile Abiş Hatunun evliliği, Atabey Yusuf-Şah ile Salgom Hatunun evliliği, Atabey İmâdüddin Zengî ile Safvatü'l-mülk Zümrüd Hatunun evliliği, Atabey Seyfeddin Gazi ile Zümürüd Hatunun evliliği, Selâhaddin Eyyübî ile Sittü Hatun İsmetüddin'in evliliği, Atabey Muzaffereddin Kökböri ile Rabia Hatunun evliliklerini sayabiliriz.

Melik annelerinin atabeylerle evlendirme geleneğinin en önemli sonuçlarından biri de kadınların devlet siyasetinde etkin bir rol oynamalarını sağlamıştır. I. Kılıçaslan'ın eşi Ayşe hatunun üç Türk beyi ile evlenmesi, onları oğluna atabey yapması ve bu üç atabeyi birbirlerine öldürtmesi, Ayşe hatunun siyasi hakimiyeti kendi elinde tutma arzusudur. Kadınların siyasi iktidar üzerindeki güçlerinden faydalanmak isteyen atabeylerde bu evlilikler yoluyla atabeyler içindeki konumlarını güçlendirdiler. Atabeylik müessesesi bir süre sonra devletin parçalanmasına neden olan bir sonuç ortaya çıkardı. Çünkü atabeyler kendi çıkarlarını korumak amacıyla bir şehzadenin görevine son veriyor ve başka bir meliki atayabiliyorlardı. Üzerinde otorite kurabileceği zayıf bir melik atayarak, hakimiyeti kendi ellerinde tutmaya başladılar. Buda devletin yıkılışına giden süreçleri ortaya çıkarıyordu.

KAYNAKÇA

- Abu'l Farac; *Abû'l Farac Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Azîmî; *Azîmî Tarihi*, (Çev.: Ali Sevim), Duman Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 2006.
- Alptekin, Coşkun; "Atabeg", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul, 1991, s.38-40.
- Alptekin, Coşkun; "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VII, s.199
- Alptekin, Coşkun; "Musul Atabeğliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.III, s.533.
- Alptekin, Coşkun; *Dımaşk Atabeğliği (Toğ-Tekinliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- Alptekin, Coşkun, "Musul Atabeğliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (VII: 534-578)*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988.
- Alptekin, Coşkun; "Erbil'de Bir Türk Beyliği-Begteginliler", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi* (3):1, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1989, ss.1-10.
- Ataoglu, Remzi; *Hisn-ı Keyfâ Artuklu Devleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Atçeken, Zeki & Bedirhan, Yaşar; *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
- Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, Barış Basımevi, Ankara, 1999.
- Akyol, Hasan- Erol Kara; *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, "Melikşah Dönemi", (Ed: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2014.
- Aktaş, Yasemin; Salgurlular'da Naibe Türkan Hatun ve Atabeg Abiş Hatun'un İdaresi, *Mavi Atlas Araştırma Dergisi*, 8(2), 2020, s.490-506
- Alyârî, H.; *Azerbaycan Atabegleri İl-Deniz Oğulları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1966.
- Ayan, Ergin; Harezmsâhlar Hânedânının Evlilikleri, *Karadeniz Dergisi*, S.32, 2016, ss.13-36.
- Köprülü, Mehmet Fuat; "Ata", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C I, s.711-712
- Bala, Mirza; "İldenizliler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.V, ss.961-964.
- Bayat, Fazıl; İmaduddin Zengi ve Musul Atabeğliği, *Türkler*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2014, ss.814-824.
- Bedirhan, Yaşar; *Selçuklular ve Kafkasya*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Bünyadov, Ziya; *Azerbaycan Atabeylikleri Devleti (1136-1225)*, Bakü, 2007.
- Beyani, Şirin; *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (Çev.: Mustafa Uyar), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
- Bezer, Gülay Öğün; Böriler (Dımaşk Atabeğliği) (1104-1154), *Türkler*, C. IV.ss.846-855
- Bezer, Gülay Öğün; "İldeniz Şemseddin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, ss.81-82.
- Bezer, Gülay Öğün; *Begteginliler: Erbil'de Bir Türk Beyliği*, Türk Gençlik Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bezer, Gülay Öğün; "Tuğteginliler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XLI, İstanbul, 2012, ss.349-351.
- Bezer, Gülay Öğün; "Kökböri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, ss.234-235.
- Bezer, Gülay Öğün; "Sultan I. Mesud ve II. Kılıç Arslan Dönemi", *Türkiye Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013.
- Cüveyni; *Tarih-i Cihan Güşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- Chan, Claude; *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev.: Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul, 1979.
- Çalışkan, Mehmet; "Tarih-i Güzîde'ye Göre Kirman Karahıtayları", *İran Araştırmaları Dergisi*, I(2), 2017, s.35-43.
- Eflâki, Ahmet; *Ariflerin Menkibeleri*, C.I, (Çev.: Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.
- Eğilmez, Mustafa; "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", *Türkler*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.825-835.

- Elçibey, Ebulfez; “Ebulfez Elçibey ve Üç Makale ve Onların Tenkiti Hakkında Notlar”, Çev.: Muhammet Kemaloğlu, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.53(1), 2013, s.375-388.
- Gençtürk, Cihan; “Kutlughanlılar’da Kadın Bir Nâibe: Kutlug Terken Hatun”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (Ek Sayı), 2016, ss.97-112.
- Gregory Abu’l Farac; *Abû’l Farac Tarihi*, C.II, (Süryaniceden İngilizceye Çev.: Sad A. Wallis Budge), (Trk. Terc: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1999.
- Gök, Halil İbrahim; *Musul Atabeğliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Görgün, Hilal; “İsmet Hâtun”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXIII, İstanbul, 2001, s140.
- Gürbüz, Osman; XI. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmameddin Zengi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.51-66.
- Hamdullah Müstevfi Kazvîni, *Tarih-i Güzide*, (Çev.: Edward G. Browne–R. A. Nicholson), London, 1913.
- Holt, Peter Malcolm, *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu*, (Çev.: Özden Arıkan), Numune Matbaacılık, İstanbul, 1999.
- İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ’iyye Fî’l Umûri’l Alâ’iyye*, C.II, (Çev.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- İbnü’l Esir, *El-Kâmil fi’t-Tarih*, C.IX, (Çev.: Abdülkerim Özyayın), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih Tercümesi (İslam Tarihi)*, (Çev.: Abdülkerim Özyayın-Ahmet Ağırakça), C.X, Bahar yayınları, İstanbul, 1987.
- İbnü’l Kalânîsî, *Zeylû Târîhu Dimaşk*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbnü’l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Kök-Böri”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1977, ss.885-892.
- Karakoç, Haşim, *Kadı Beyzavi ve Nizamı’t-Tevarih’inin Edisyon Kritiđi ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 1998.
- Karakuş, Nadir, “Haçlı Seferlerinde üç Kadın ve İslâm Birliğinin Sağlanması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.43, 2017, ss.253-282.
- Kaska, Çetin, Sa’dî-i Şîrâzî ve Salgurlular, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, Yıl/Vol.4, S.I, Bahar 2019, s.323-344.
- Kayhan, Hüseyin, Azerbaycan Atabeğliği’nin Kuruluşu Ve Atabey İldeniz, *Türkiyat Mecmuası*, C.28/1, 2018, ss.45-65.
- Kayhan, Hüseyin, “Azerbaycan Atabeğleri (İldenizliler)”, *Türkler*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.871.
- Kesik, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara, 2013.
- Kök, Bahattin, “Musul ve Halep Atabeyi Mevdud ve Zamanı,” *Türkler Ansiklopedisi*, C. IV, Ankara, 2002, ss.836-839.
- Kök, Bahattin, “Musul ve Halep Atabeyi Mevdûd ve Zamanı”, *Türkler*, C. IV.ss.836-839
- Kök, Bahattin, “Nureddin Zengi, Mahmud”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C.33, ss.259-262.
- Köprülü, Mehmet Fuat, “Ata” Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.I, s.711-718.
- Lambton, Ann K. S, Atebetü’l- Ketebe’ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi, (Çev: N. Kaymaz), *Belleten*, XXXVII, S.147, s.365.-394.
- Mîrhond, *Târîhu Ravzatu’s-Safâ*, Tahran, 1339, C. IV.
- Merçil, Erdoğan; *Fars Atabegleri Salgurlular*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri*, TTK, Ankara, 1991.

- Merçil, Erdoğan, “Sagurlular”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009, ss.29-31.
- Merçil, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- Müneccimbaşı Ahmet Bin Lütfullah, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Haz.: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- Metin, Tülay, “Türkiye Selçuklu Siyasi Hayatında Kadının Rolü Üzerine”, *Ortaçağ da Kadın*, (Ed.: Altan Çetin), Lotus Yayınevi, Ankara, 2011.
- Neşri, *Kitab'ı Cihannüma Neşri Tarihi*, (Haz: F. Reşit Unat- M. Altay Köymen), TTK, Ankara, 1995.
- Nikolle, David, *İkinci Haçlı Seferi Tarihi*, (Çev.: L. Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2014.
- Okumuş, Aydan, *Yezd Atabegliği, (1141-1318)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Piyadeoğlu, Cihan, Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu, *Tarih Dergisi*, S.38, ss.37-59.
- Ravendi, *Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Sûrûr*, (Çev.: Ahmet Ateş), Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Sûrûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti), C.II, Ankara, 1957.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, Ankara, 1947.
- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- Sümer, Faruk, “Abiş Hatun”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1988, ss.310-311.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.
- Şeyh Sâdî-Î Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, Trc. Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, İstanbul, 1980.
- Taşgöl, Ahmet, “Özbek” (İldeniz Atabeği), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007, ss.106-107
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken 2020.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti II*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2013.
- Togan, Zeki Velidî, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Tomar, Cengiz, “Şam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, C. XXXVIII.
- Uludağ, Süleyman, “Hankah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.XVI, ss.43-46
- Uyumaz, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, *Eyyübiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (Ed.: Önder Kaya), İstanbul, 2012.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı, *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1988.
- Üçok, Bahriye, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.
- Yürekli, Tülay, Zengilerde Evlilik ve Kadının Yeri, *Dini Araştırmalar*, C.XI, Eylül-Aralık 2008, ss.229-231.
- Yürekli, Tülay, *Zengiler Döneminde Musul ve Çevresi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, (Haz. Refet Yınanç), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013.
- Zettersteen, Karl Wilhelm, “Mevdud”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

EXTENDED ABSTRACT

The compound noun “Atabeg”, which consists of the Turkish words “ata” and “beg”, was a title that was used in the Seljukians, and later in Turkish States. In the Atabeg System, the princes were sent to the cities under the supervision of an Atabeg to be raised as good statesmen so that they would learn the state administration and train their own forces. “Meliks” or princes became closer to the people, were more understandable, reliable, and wiser sultans when they were enthroned with the education and training and first-hand experience they received from the Atabegs. After the king or prince they trained were enthroned, the Atabeg who trained him usually reached higher ranks such as a vizier or a commander. They could also be independently responsible for the administration of a city. After the establishment of the Atabeg institution, it made a rapid development among state officials, and it was adopted by many states after the Seljukian State. Although it was a civil service in the beginning, it became stronger over time, gained adequate influence to be a partner in the power of the state administration, and established their own Atabeg states. The Atabeg institution, which emerged as a title and turned into a civil servant over time, later became a more important position as they gave their daughters to the meliks to marry or because of the marriage of the son of the widowed mother of the melik, the king. The title of Atabeg was given to the vizier Nizâmülmülk for the first time in the Seljukians. After Nizâmülmülk, this title turned into a high civil service.

The Atabeg institution began to establish their dominance in their own name instead of the prince who was under their protection after the weakening of the state authority. In this way, the states such as Damascus Atabeg-Tog-Teginlis (1104-1154); Azerbaijan Atabeg- Ildenizlis (1146-1225); Persian Atabeg-Salgurlus (1194-1286); Mosul Atabeg-Zengis (1127-1233) emerged. Although the Atabegs acted as semi-independent rulers in the areas they ruled, they were directly subordinate to the Sultan. In the Middle Ages, this institution became a civil service that was passed from father to son after some time. Establishing kinship bonds of Atabegs through political marriages and forming policies based on these bonds were a way followed by statesmen. The marriages of sultans, meliks, and atabegs, who established bonds of kinship with political marriages, were made for these purposes. And the main purpose of these political marriages was to consolidate the authority of the state, take the allegiance of the principalities, avoid rebellions, and play active roles in the relations between dynasties. After the defeat of the Anatolian Seljuk State in 1243 in Köseadağ, the institution of Atabeg continued during the domination of the Mongols in Anatolia. However, it is now known that the title of Atabeg assumed a kind of being of an advisor and supervisory role as it was in the Great Seljuks, their successors, and the Anatolian Seljuks.

It is possible to list the marriages made for these purposes as follows; the marriage contract of Atabeg Pervane Muineddin and Gömeç Hatun in the Anatolian Seljuks, the marriage of Ayşe Hatun, wife of I. Kılıcarşlan, and Atabeg Ilarslan, and also, Ayşe Hatun’s marriage of three Turkish chiefs (Ilarslan, Emir Çavlı, Belek Gazi) as Atabegs. The marriage of Selcuk Hatun, the daughter of Izzeddin Mesud I, to Nureddin Mahmud b. Zengi; the marriage contract between Cenahüdevle Hüseyin, the mother of Ridvan, son of Tacüdevle Tutuş, the melik of the Syrian Seljuk state; the marriage of Şemseddin II-deniz and the widow of the Sultan’s deceased brother Tuğrul to Mümine Hatun, the marriage of Atabeg Özbek and the Seljukian Sultan III. Tuğrul’s daughter Melike Hatun, the marriage of Salgurlus Türkan Hatun to Persian Atabeg II. Sa’d; the marriage contract between Atabeg Selçuk-Şah and Türkan (Terken) Hatun, and the third Atabeg marriage in the Salgurians was Atabeg Sa’d b. Ebubekir and Abiş Hatun, the daughter of Türkan Hatun, and Mengü Timur, the son of Hülâgü; Imameddin Zengi had six marriages and the one to Safvatül-mulk Zümrüd Hatun, the mother of Damascus Emir Şemsül-mulk Ismail, daughter of Emir Çavlı was an Atabeg marriage. Again, the marriage between Muineddin Uner’s daughter es-Sittü Hatun Ismetüddin and Selahattin Eyyübi, the legitimate heir of the Börî dynasty in 1176, and the marriage between Muzaffereddin Kökböri from the Erbil Atabeg (Begtegin) and Rabia Hatun may also be listed in this respect.

One of the most important outcomes of the tradition of marrying the mothers of meliks to the Atabegs enabled women to play active roles in state politics. Atabegs also strengthened their authority over these women. After some time, the Atabeg institution gave rise to a result that caused the state to break up. Because Atabegs could terminate the duty of a prince and appoint another ruler to protect their own interests. They also began to take their place, appointing a weak ruler over whom they could use their authority.

Atabegs disappeared over time, just like states, because of wars, internal conflicts, economic, or social reasons which emerged with the loss of power of the Great Seljuk State.